

Мистецтво ілюстрацій.

1.1.Поняття книжкової ілюстрації.

У друкованих виданнях поряд з текстом ми нерідко бачимо малюнки художників або фотографії - ці зображення звуться ілюстрацій (від латинського дієслова *illustrate*- пояснювати) - Це зображення, що пояснюють або доповнюють зміст тексту.

На частку художника книги випадає відповідальне завдання втілення засобами образотворчого мистецтва ідейно-художнього задуму, змісту літературного тексту і створення художньо-декоративного вигляду книги. Тільки гармонійне поєднання цих двох сторін книжкової графіки створює повноцінну книгу.

Виходячи з основних завдань книжкової графіки, її поділяють на оформлення та ілюстрування книги. До оформлення книги відносять її декоративний наряд, її прикраса, мальовані шрифтові елементи, композиційна побудова текстового набору і т. Д. (Обкладинка, титульний лист, шмуцтитули та ін.). Ілюстрування книги (від латинського *illustratio* - наочне зображення, опис) вирішує завдання образного розкриття літературного тексту за допомогою малюнків (ілюстрацій різного виду).

У книзі існують свої принципи розробки світлотіні, обсягів і перспективи, свої масштаби і прийоми композиції. Чудові ілюстрації та оформлення для багатьох книг створені В. Фаворским, А. Гончаровим, Г. Єпіфановим, М. Піковим, Е. Бургункером і іншими художниками.

Малюнок, призначений для книги, відомий в Китаї з IV століття н. е. У Росії перші рукописні книги із

зображеннями належать до X століття. З винаходом друкарства в середині XV століття і широким поширенням книги роль художника все більше зростає і завдання його стають дедалі глибшими. Ілюстрація може бути виділена як самостійний жанр образотворчого мистецтва завдяки одному обов'язковому ознакою. Її розповідь визначається не вільним вибором художника, а літературним твором. Її призначення - "висвітлити", "зробити наочним" те, про що розповідається в книзі, - події та дії, а також загальну ідею, яка спонукала автора написати книгу. Літературні твори надихали і продовжують надихати багатьох художників. У мистецтві минулого велику роль грали твори Гомера, Овідія, Вергілія та інших античних авторів. Біблія, Євангеліє, твори Шекспіра, Сервантеса. Жанри, в яких художники висловлювали їх зміст, були найрізноманітнішими - фреска, станковий живопис, гобелени, розпис на вазах, графіка в окремих аркушах, естампи і т. П. І звичайно, особливе місце належить книзі.

Розглядаючи твори образотворчого мистецтва, можна легко розрізнити в них три основні властивості. По-перше, вони містять якусь розповідь, іноді складний, наприклад, про історичну подію, іноді простий, як буває в натюрморті, іноді розповідь про зв'язки абстрактних форм і кольорів, як в абстрактного живопису. Так чи інакше, але в творах образотворчого мистецтва написав це оповідання завжди присутній. Але для зображення предметів художнику потрібні такі кошти, як лінія, що визначає кордон форми предмета, пляма, світле або темне, передає світлотінь, від якої форма і положення предметів стають більш конкретними, і, нарешті, колір, повідомляє предметів велику життєвість. У великих творах образотворчого мистецтва ми бачимо органічне, природне злиття і

взаємозв'язок всіх цих сторін - розповіді, зображення і візерункової, декоративної сторони. Твори образотворчого мистецтва високо оцінюються тоді, коли вони задовольняють вимогам краси, цілісності, глибокої змістовності і неповторності образів.

Відповідно цілям, які переслідує зображення, ілюстрації можна поділити на:

1. науково-пізнавальні (карти, плани, схеми, креслення тощо).

2. художньо-образні (тлумачення літературного твору засобами книжкової графіки).

Ілюстрації можуть бути пояснювальним зображенням до тексту, які доповнюють текст, і зображенням майже повністю самостійним, іноді навіть підкоряють собі текст.

Книжкової ілюстрації доводиться рахуватися зі специфічними особливостями книги, з двомірний книжкової смуги, її форматом, з характером шрифту, способом верстки, з якістю друкарського паперу, з кольором друкарської фарби і т.п. Спочатку рукописи ілюструвались слайдами, виконаними і розфарбованими від руки. Після винаходу друкарства ілюстрації отримали можливість тиражуватися і зайняли своє гідне місце в книжковій графіці. Такі книги були дуже дорогими і досить рідкісними, недоступними більшості простих людей.

Характер ілюстраційної системи кожного художника-ілюстратора можна оцінювати з позицій того, як він

передає в ілюстрації дві основні категорії всякого дії - простір і час. При розгляді індивідуальних особливостей образотворчої мови художнику слід звертати увагу на те, як він веде лінію і кладе пляму, який він отримує характер руху, що художник вважає за краще, моделюючи форму, - лінію і пластику або світло і колір, як будує просторові плани, як розподіляє чорне і біле, яке значення надає силуету, якими композиційними принципами переважно користується, як вважає за краще передавати характер руху, жестів персонажів і т.д. Часто все це спрощено називають почерком художника, хоча було б правильніше називати ці особливості індивідуальним стилем.

1.2. Історія розвитку книжкової ілюстрації.

1.2.1. Західноєвропейська книжкова ілюстрація

Винахід друкарства в Європі відноситься до кінця XIV- початку XV століття. Друк проводилася шляхом притискання папери до дошки, на якій гравірувався текст ілюстрації. Дошки змащувалися чорною фарбою, тому ілюстрації були такими ж чорними, як і текст. Перше використання ксилографії в Європі для графічних відбитків відносяться до кінця XIV - початку XV століття. Можливо, що тут важливим стимулом послужив початок виготовлення дешевого паперу замість дорогого пергаменту. Поява дешевого паперу в XIV столітті, друкована ксилографія близько 1400 роки, книгодрукування рухомими літерами близько 1450 року - все це етапи одного процесу демократизації та популяризації культури і мистецтва, прагнення до наочного оптичному вихованню і пропаганді. Спочатку мова йде головним чином про релігійну пропаганду - ксилографическим способом друкуються лубочні ікони, всякого роду священні зображення. Скоро з'являються і

світські інтереси - починають друкувати гральні карти. А в епоху селянських рухів агітаційна графіка досягає найбільшого розмаху, друкують лубочні зображення, ілюстровані брошури, сатиричні листки. Разом з тим гравюра стає товаром, вільно продається на ринку (дружина Дюрера їздила на ярмарок для продажу гравюр свого чоловіка). Все це змушує думати, що "винахід ксилографії можна пов'язувати з особистістю певного художника - вона повільно визрівала в ремісничій середовищі. [...]. Мистецтво книжкової мініатюри набуло великого поширення в Зап. Європі вже в романському мистецтві, досягнувши своєї вершини під кінець готики - в наприкінці 14 і в 15 ст., особливо у Франції (мініатюри Поля Лимбурга до «Часослову герцога Беррійського», що зображують різні місяці року; мініатюри невідомого майстра до рукопису «Серце, охоплене любов'ю», і ін.) і в Нідерландах (мініатюри в н Ейка і ін.).

В середині XV століття І. Гутенберг у Німеччині розробляє новий спосіб друкування. Він створює металеві набірні літери (букви), з яких набиралися слова, рядки. Перша книга, надрукована рухливими літерами і забезпечена ксилографічними ілюстраціями, була видана в Бамберзі, в друкарні Пфістера, в 1461 рік (під назвою "Edelstein" -дорогоцінний камінь). В Італії епохи Відродження ксилографія не отримала такого глибокого розвитку, як в Німеччині. Найбільшим центром італійської ксилографії була Венеція, і саме там була видана ілюстрована книга, яку можна вважати одним з найбільш своєрідних і досконалих творів друкарського мистецтва - вийшла в 1499 році у венеціанського друкаря Альдо Мануціо книга, так зване "Тлумачення снів" ("Hypnerotomachia Polifili ") Франческо Колона. Дивовижне,

утопічне зміст книги поєднується з надзвичайною простотою і лаконізмом графічного мови - достатком білих площин, простими, контурними лініями, тонким злагодженою тексту з ілюстраціями і характеру букв з форматом книги. На жаль, незважаючи на зусилля вчених, до сих пір не вдалося встановити ім'я художника. Приблизно до періоду 1470-1550 рр. відноситься перший розквіт ксилографії та гармонійне поєднання тексту з ілюстраціями. Друкували гравюри на дереві найчастіше на папері (дуже рідко на пергаменті) звичайною друкарською фарбою, друкували від руки або простим друкарським пресом. Одне з важливих переваг гравюри на дереві полягає в дуже великій кількості (кілька тисяч) хороших, ясних відбитків з однієї і тієї ж дошки.

У другій половині XV століття був здійснений перехід унікальних листів до багатотиражної і ілюстративної ксилографії представляють так звані "блокові", або "колодкові", книги (Blockbucher), тобто серія картинок с короткими поясненнями, де і букви тексту, і відносяться до нього зображення вирізані і надруковані з однієї дерев'яної дошки. Час розквіту "блокових" книг - 50-60-ті роки XV століття; їх зміст має переважно релігійно-дидактичний характер Biblia Pauperum, "Мистецтво благочестиво вмирати", Десять заповідей і т. п.).

Над ілюстрацією працювали деякі великі художники Відродження і XIV в., Хоча не завжди їх роботи знаходили місце в друкованій книзі: так, залишилися свого часу невиданими малюнки С. Боттічеллі до «Божественної комедії» Данте, Г. Гольбейна Молодшого до «Похвали глупоті» Еразма Роттердамського, Н. Пуссена до «Адоніса» Дж. Маріно. Одним з найцікавіших зразків

ілюстрації ХІV в. став фронтиспис до драми Яна Сикса «Медея», виконаний Рембрандтом в техніці офорту. Однак більшість ілюстрованих книг 16-17 ст. не було пов'язано з художньою літературою та виконавці гравюр не відкривали змісту художнього твору, а обмежувалися декоративним оздобленням книги, користуючись громіздкою і пишною символікою маньєризму і бароко.

Нове відродження книжкової ілюстрації відбувається в ХVІІІ столітті, але вже в поєднанні з різцевою гравюрою на металі і тому на основі зовсім інших методів. Для книг ХVІІІ століття характерні широкі поля і легкі, прозорі віньетки і кінцівки (нагадаємо деяких найбільш видатних ілюстраторів ХVІІІ століття: Гравелб - новели Боккаччо, Кошен, ейзен - казки Лафонтєа, Моро Молодший і інші. ХVІІІ століття називають "золотим століттям" французької книжкової графіки . Ідеологія і естетика доби Регентства (1715-1720) стимулювала звернення до малих жанрів камерного мистецтва, творів, розрахованих на інтимне, індивідуальне сприйняття у вузькому колі любителів, меценатів і знавців. у 1715 р друкарі і видавці Пар жа склали єдину асоціацію і стали видавати популярні романи в небувалому кількості з безліччю гравірованих ілюстрацій, прикрас на титулі, фронтисписі, з заставками, кінцівками. З середини ХVІІІ століття ілюстрації займали в книзі головне місце, а тексту відводили роль доповнення, пояснення до гравюр, які і визначали успіх видання. Причому галантна, розважальна та просвітницька теми поступово витіснили традиційні повчально-релігійні сюжети. Ця тенденція, властива галантному століттю, зі свого боку впливала на еволюцію художнього стилю книжкової графіки: від помпезного, патетичного Бароко до легкого, грайливого Рококо. Після французької революції і з початком епохи Просвітництва значно розширилася

читацька аудиторія, проявилися тенденції сентименталізму. Стрімко зростала кількість бібліофілів і бібліотек. Ілюстрації виконували у вигляді мініатюр та в відповідає характеру мініатюри техніці офорту. Типова для книжкової графіки Німеччини XV-XVII ст. обрізні гравюра на дереві у Франції не отримала розвитку. [...]

На рубежі XVIII-XIX століть з'явилося нове ізобретення- літографія. Вона потрапила на вік технічного і промислового прогресу, століття машини та популяризації де літографія знаходить дуже вдалий засіб для реалізації своїх задумів. Винахід друку з літографського каменю не тільки здешевило друкування книг, але і дало можливість передавати живий малюнок. Справжнім «золотим віком» мистецтва ілюстрації став XIX ст., Надзвичайно розширив можливості книжкової графіки і наповнив ілюстрацію великої ідейної і образною силою. Винахід торцевої гравюри Т. Бьюіком (в Англії) і літографії А. Зенефельдером (в Німеччині) дало в руки художників-ілюстраторів різноманітні засоби художньої друку, що дозволили надати високо естетичний вигляд навіть дешевим і масовим виданням.

Найбільшого розквіту ілюстрації в XIX в. досягла у Франції. Цьому сприяли великі живописці: Е. Делакруа, який першим використав нову літографську техніку в своїх повних драматичного пафосу І. до «Фауста» Гете; О. Дом'є, ілюстровані «Батька Горіо» О. Бальзака і ряд книг нарисів про паризького життя; Е. Мане, який створив вражаючі за своїм віртуозному реалістичного майстерності літографії до «Ворону» Едгара По; Е. Дега, в своїй малюнках до «Дому Тельє» Г. Мопассана жорстоко і різко розкрив всю нелюдськість буржуазного громадського порядку. Але основна маса ілюстрованих книг робилася

професіоналами-графіками. Справжньою революцією в оформленні масової книги стало видання «Жиль Блаза» А. Р. Лесажа, що вийшло в Парижі (1835) і включало більше п'ятисот малюнків Ж. Жигу, відтворених в торцевій дерев'яній гравюрі Бірустом і ін. Це спричинилося до соч. Мольєра з малюнками Т. Жоанно (1836) і чудове видання «Поля і Віргінії» (1838) Бернардена де Сен-П'єра, для якого книговидавець Кюрмер привернув мн. малювальників і граверів (Т. Жоанно, П. Гюе і ін.). Ці книги відкрили період високого підйому франц. книжкової ілюстрації, який тривав до 50-х рр. Саме тоді вийшло 8-томне зібрання нарисів з життя Парижа і провінції - «Французи, зображені ними самими», де авторами тексту були О. Бальзак, Т. Готьє і іншими, а ілюстраторами - П. Гаварни, О. Дом'є, Ж. Травьєс та інші видатні малювальники. До цього часу відносяться і кращі серії ілюстрації, виконані невичерпна винахідливим Г. Доре («Пустотливі розповіді» О. Бальзака, «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле, «Пригоди Мюнхгаузена» Р. Е. Распе); в більш пізніх роботах, немилосердно засушених Паннемакером і іншими модними граверами часів Другої Імперії, Г. Доре віддав данину салонної ефектності (особливо в І. до «втраченого раю» Дж. Мільтона, до «Поєми про старого моряка» С. Колріджа і до Біблії). До числа майстрів ілюстрації цієї епохи належать також С. Нантёйль, Ж. І. Гранвиль. Ніколи літературні образи (в т. Ч. Образи Байрона і Шекспіра) не наповнюю в такій кількості виставки живопису і станковий графіку, як в романтичну епоху у Франції.

Початок ХХ в. відклалося на бібліотечних полицях багатьма висококласними зразками книжкового мистецтва. Останній значущий поворот в історії естампи в книзі відбувається на початку ХХ століття на основі технічних,

промислових завоювань новітньої Європи і, з іншого боку, у зв'язку з новим, революційним, народним змістом. У книжковому знаку ХХ століття застосовуються всілякі техніки (переважають ксилографія і офорт), різноманітна тематика - тут і символічний знак, і орнаментальний візерунок, і фігурна композиція, і пейзаж. Є книжкові знаки у вигляді філософських, фантастичних видінь і меланхолійних настроїв.